

УДК 81'112'25:821.161.2

К. Ю. Кіяниця,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КОЛОРИТУ УКРАЇНСЬКИХ ОНОМАСТИЧНИХ РЕАЛІЙ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджуються особливості відтворення українських ономастичних реалій в історичній повісті, аналізуються випадки збереження та порушення національного колориту ономастичної лексики при її передачі німецькою мовою. Українські ономастичні реалії, а саме антропоніми, топоніми та гідроніми, розглядаються в аспекті перекладу німецькою мовою з історичної точки зору, аналізується їхня функція змалювання історичної епохи у художньому прозовому творі, досліджуються шляхи збереження їхніх функцій, а також смислового й стилістичного забарвлення при перекладі іншою мовою.

Ключові слова: ономастичні реалії, антропонім, топонім, гідронім, національний колорит, транскрипція.

THE PECULIARITIES OF RENDERING OF THE NATIONAL COLOUR OF THE UKRAINIAN ONOMASTIC REALIA IN GERMAN TRANSLATION

The article deals with the rendering peculiarities of Ukrainian onomastic realia, used in the historical novel of Ukrainian writer Maria Pryhara «Mykhailik the cossack orderly». It also examines cases of abuse and preserving of the national colour of Ukrainian onomastic vocabulary during translation into German. Ukrainian onomastic realia, namely anthroponym, toponym and hydronyms, are considered in terms of translation into German from a historical point of view. The author of the article analyzes their function of portraying the historical era in the artistic prose work, researches the ways to preserve their functions, semantic and stylistic colour in the translation into another language. The units of onomastic realia play an important role being a significant component and ethno-lingual factor, as well as an integral part of the genre and stylistic features of the fiction. We tend to think that the translation of such lexical items, synergy of information should stress the national character or unique names, realia, and recreate the entire complex associations peculiar to the language speakers of this culture.

The article reviews the features of the use and rendering of onomastic realia as components of historical novel and emphasizes the fact that anthroponyms, toponyms and hydronyms should be submitted in national form, in order to preserve national color, so the most used method of onomastic realia translation is transliteration. It is grounded that the transcription/translation methods used by the translators help maintain the national colour and provides adequacy of translations.

Keywords: onomastic realia, anthroponym, toponym, hydronym, national colour, transcription.

ВОССОЗДАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО КОЛОРИТА УКРАИНСКИХ ОНОМАСТИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье исследуются особенности воспроизведения украинских ономастических реалий в исторической повести, анализируются случаи сохранения и нарушения национального колорита ономастической лексики при ее передаче на немецкий язык. Украинские ономастические реалии, а именно антропонимы, топонимы и гидронимы, рассматриваются в аспекте перевода на немецкий язык с исторической точки зрения, анализируется их функция изображения исторической эпохи в художественном прозаическом произведении, исследуются пути сохранения их функций, а также смысловой и стилистической окраски при переводе на другой язык.

Ключевые слова: ономастические реалии, антропоним, топоним, гидроним, национальный колорит, транскрипция.

Ономастичні реалії є важливим етномовним чинником та невід'ємним складником жанрово-стилістичних особливостей художнього твору, виконуючи не тільки номінативну функцію, називаючи та ідентифікуючи об'єкт, вони є джерелом фонові інформації про належність носія власного імені до певної національності і, таким чином, виступають лінгвокультурологічними маркерами. При перекладі цих лексичних одиниць варто відтворити весь комплекс асоціацій, притаманний носіям певної мовної культури, підкресливши особливий національний колорит та унікальність ономастичних реалій.

Дослідженнями різних аспектів утворення та функціонування ономастичної лексики, відтворенням власних назв при перекладі займалися багато вчених, серед них В. С. Виноградов, Г. Д. Томахін, О. В. Суперанська, А. Вежицька, С. Влахова і С. Флорина, Р. Зорівчак та ін.

За мету свого дослідження ми обрали особливості відтворення українських ономастичних реалій в історичній повісті, аналіз випадків збереження та порушення національного колориту ономастичної лексики при її передачі німецькою мовою.

Тема даної наукової статті є безумовно **актуальною**, оскільки у сучасному перекладознавстві досі продовжуються наукові дискусії щодо вивчення такого питання як передачі ономастичної лексики, відтворення історичних реалій, а також їх ролі та місця в перекладознавстві. За останні роки опубліковано чимало праць, присвячених проблемі власних назв як перекладознавчої одиниці. Однак, мало з них розглядає український ономастикон в аспекті перекладу німецькою мовою з історичної точки зору, в якості реалій, які також несуть певне смислове та стилістичне забарвлення, виконують функцію змалювання історичної епохи у художньому прозовому творі, що і становить **новизну** даного дослідження.

Матеріалом статті є історична повість Марії Пригари «Михайлик – джура козацький». Ця гостросюжетна історична повість розповідає про долю малого козацького джури Михайлика, його пригоди на Січі та участь у боях під Хотиним, про непроті стосунки двох славетних отаманів – Петра Сагайдачного і Яцька Бородавки, які очолювали козацьке військо в боях проти польських і турецьких загарбників. Її переклад німецькою мовою побачив світ у 1987 році завдяки перекладачу Володимирі Шелесту та видавництву «Дніпро», на базі якого було створено редакції, які здійснювали переклади різними мовами світу, аби донести українську літературу та її зрештою культуру світовому загалу, а також збагатити ві-

тчизняну літературу перекладами іншомовних творів. У повісті зображено події XVII ст., так звана козацька доба в історії української нації.

Розглянемо основні та найбільш цікаві з погляду перекладознавства приклади відтворення українських історичних реалій німецькою мовою. Розпочнемо з власних назв, антропонімів та топонімів, або як їх називають дослідники реалій С. Флахов та С. Флорін у своїй монографії «Непереводимое в переводе» – ономастичних реалій. До ономастичних реалій болгарські перекладознавці відносять: 1) географічні назви (топоніми), особливо ті, які мають культурно-історичні асоціації; 2) антропоніми – імена історичних осіб, цивільних діячів, вчених, письменників, діячів мистецтва, популярних спортсменів, персонажів художньої літератури та фольклору; 3) назви витворів літератури та мистецтва; історичні факти та події в житті країни; назви державних та громадських установ та інші [1, с. 59].

Власні назви, на думку більшості науковців, належать до реалій певної мовної культури, відрізняючи її від інших. Надзвичайно важлива роль антропонімів і топонімів у створенні національного колориту на текстовому рівні висуває на перший план проблему правильного їх відтворення при перекладі іноземною мовою. Основна відмінність між власними назвами і власне реаліями в тому, що при трансліяційному перейменуванні реалій застосовують різні способи, а географічні назви, власні імена, прізвища можна, за поодинокими винятками, при перенесенні на ґрунт мови-переймача лише більш або менш вдало транскрибувати (транслітерувати) [3, с. 66].

На перший погляд може здатися, що переклад власних назв – один із самих простих. Але, насправді, не все так просто, як здається, адже тут можливі транскрипція, транслітерація, переклад, адаптація, калькування.

Власні назви, зокрема антропоніми, у художньому творі мають необмежені стилістичні можливості та виконують низку стилістичних функцій. Як зазначає А. Чужакін, власні імена – антропоніми – в художньому тексті є актуалізаторами категорії персонажа, вони створюють центр, який поєднує всі нюанси описання, мовні характеристики, ситуативні рольові позиції щодо інших персонажів, які створюють образ персонажа. За ім'ям персонажа в читача поступово формується уявлення про його особистість [6, с. 43]. Усі історичні, часові, просторові, соціальні, літературні, асоціативні конотації літературних антропонімів викликають у читача певні асоціації, які певним чином потрібно відтворити в перекладі.

На думку О. Чередниченка, відтворення національного ономастичного засобами іншої мови залежить від характеру контактів мови-держави з мовою перекладу, а також традицій перекладання [5, с. 211]. І хоча традиційно переклад власних назв зводять переважно до транскрипції або транслітерації, нерідко можна натрапити на перекошення чи – денационалізацію власних імен перекладачами.

Проаналізований матеріал дає можливість стверджувати, що для відтворення антропонімів перекладачі найчастіше використовують метод транскрипції: *Михайлик – Mychailyk, Івашко – Iwaschko, Мехтод – Mechtod, Мамвій – Matwij, Омелько – Omelko, Хведорко – Chwedorko, Коваленко – Kowalenko, Яцько Бородавко – Jazko Borodawka, Василь – Wassil, Карпо – Karpo, Гаврило – Gawrylo, Мусій Сунрун – Mussij Suprun, Петро Кваша – Petro Kwascha, Дорошенко – Doroschenko, Іван Гойда – Iwan Goida, Іов Борецький – Ijow Borezki, Петро Конашевич Сагайдачний – Petro Konaschewitsch Sahaidatschny, Северин Наливайко – Sewerin Nalywaiko, Семен Непуйвода – Semen Nepuywoda, Пилип Задирка – Pilip Sadyraka, Тиміш Мовчун – Tymisch Mowtschun, Присліна – Prislipa, Корж – Korsch* [4; 7].

В деяких випадках, виділених жирним шрифтом, зжито, на нашу думку, хибний варіант транскрипції українських антропонімів. Не зрозуміло, навіщо перекладач, українець за походженням і проживанням, перекладаючи з українського оригіналу (як зазначено на німецькомовному перекладі), передає не українське звучання власних назв, а змішане з російським (це стосується передачі українського [и] німецьким [i], хоча доречніше було б передавати [y]). Також вважаємо за недоречне вживання замість українського [г] німецьке [g], що відповідає українському [r]. У німецькій мові є повноправний звук [h], що позначається літерою h і повністю відповідає українському звукові [r]. З огляду на більшість вірно переданих антропонімів, можна висловити здогад, що і приклади хибно відтворених власних назв були спершу правильними, але, зазнавши внесення поправок німецькомовним редактором (який, вочевидь, був мало знайомий з українською фонетичною системою, та й взагалі мовою, ототожнюючи її з російською, вплив якої чітко прослідковується в допущених помилках), отримали вищенаведену подобу.

Всім нам добре відомий той факт, що козаків прозивали за їх фізичними даними, за особливостями характеру, за їх ремеслами, талантами, вдачаю, за назвами місцевості, звідки вони родом і т.д. Величезна кількість сучасних українських прізвищ кувалась у горнілі Запорозької Січі. Саме тут вперше виникла потреба офіційної реєстрації великого числа козаків на Запорозькій Січі. Де появлялось безліч втікачів з усієї України. В ті часи існував звичай надавати їм нові прізвища, щоб втікачів не могли розшукати їх власники. Та й козацтво з Гетьманщини, які перебували на Січі на цей час, змінювали свої прізвища на прізвиська. Наведемо декілька яскравих прикладів, які підтверджують цей факт, а також простежимо як це було передано при перекладі.

Відчуваючи, як потроху тане кривда, хлопець скоса поглядав на засмагле, аж чорне обличчя, з великою бородавкою на щоці. Десь-то за неї її прозвано кошового на Січі **Бородавкою** [4, с. 19]. – *Der Junge bemerkte, wie sich die Kränkung allmählich verflüchtigte, und schielte auf das dunkle, sonnengebräunte Gesicht mit einer großen Warze an der Wange. Wegen dieser Warze nannte man den Ataman **Borodawka****. У виводі знизу сторінки перекладач подає коментар: **Borodawka (ukr.) – Warze* [7, S. 20].

Справжнє прізвище **Петра Конашевича-Сагайдачного** – Конашевич. Сагайдачний – це прізвище, що походить від слова сагайдак – шкіряна сумка або дерев'яний футляр для стріл. Сагайдачний Петра Конашевича назвала за винятково майстерну стрільбу з лука. Навіть на єдиному його портреті, виконаному сучасником, він зображений із сагайдаком за спиною.

*Пришла звістка, що їде з Києва гетьман **Петро Конашевич... Конашевич, прозваний на Січі Сагайдачним, отаманів довгі роки: за розум і досвід не раз обирали його запорожці на кошового*** [4, с. 26]. – *Es war die Nachricht eingetroffen, dass der Hetman **Petro Konaschewitsch** aus Kiew zur Saporoscher Sitsch kommt... **Konaschewitsch**, der in der Sitsch auch **Sahaidatschny*** gerufen wurde, war lange Ataman gewesen* [7, S. 28–29].

Дуже слушно, що перекладач подав у виводі **Abgeleitet von «sahaidak» (türk., ukr.) – Köcher*, завдяки чому частково збережено семантичну значущість, стилістичну функцію, розкрито внутрішню форму лексеми.

На тлі вищезазначених прикладів гостро відчувається, як багато втрачає переклад, коли власну назву – назву, яка промовляє до читача оригіналу своєю експресивністю, внутрішньою формою, для читача перекладу залишається просто беззмістовним, мовчазним транскрибованим словом, і такі прізвища/прізвиська дійових осіб історичної повісті як *Непуйвода, Присліна, Корж, Манджула, Задирка, Мовчун, Міняйло, Гойда, Кваша*, при відтворенні в перекладеному творі мають просто транскрибовані форми: *Nepuywoda, Prislipa, Korsch, Mandshula, Sadyrak, Mowtschun, Minjailo, Goida, Kwascha*. Вважаємо, що вищезазначені прізвища/прізвиська, можна було якщо не спробувати обіграти, як, наприклад, *Мовчун – Schweiger*,

Міняйло – Wechsler, Задурак – Streithans, то хоча б у виносці прокоментувати можливе походження антропоніма. Це можливо трохи би навантажило текст виносками та роз'ясненнями, але б розкрило читачу їх семантичне значення та частково б зберегло конотаційне забарвлення, не лише іноземним, незвичним звучанням, а й змістом, адже багато з перелічених героїв повісті – вигадані авторкою персонажі, які лише епізодично з'являються чи навіть просто згадуються у творі, проте їхні імена говорять самі за себе, за характер і вдачу своїх власників.

У повісті часто зустрічається слово-власна назва Січ – організація українського козацтва, яка склалася в середині XVI ст. у пониззі Дніпра за порогами. При перекладі її значення спершу пояснюють у виносці, а в послідуєчих випадках вживається її транслітерація: *Сталось так: їхали на Січ валкою чумаки, везли возами-мажмами сіль...* [4, с. 8]. – *Es hatte sich damals so gefügt, dass Kärner zur Sitsch* führen und auf ihren großen Wagen Salz von der Krim brachten.* *Saporoscher Sitsch – im 16. Jh. Entstandene befestigte Kosakensiedlung auf Dneprinseln unterhalb der Stromschnellen; Kampfbereich gegen Tataren, Türken und polnische Feudalherren; wörtlich: «Holzverhau hinter den Schnellen» [7, S. 7].

Приклади передачі українських топонімів німецькою мовою свідчать про те, що всі вони були здійснені шляхом транскрипції/транслітерації, але знову ж таки не без огріхів: *Kiїв – Kiew, Чернізів – Tschernigow, Крим – Krim, Черкаси – Tscherkassy, Великий луг – Große Wiese, Перекоп – ...am Asowischer Meer, Переяслав – Perejaslaw, Карпати – Karpatengebirge, Лубни – Lubny, острів Хортиця – Insel Chortizja, Очаків – Otschakow, Дуброва Балка – Dubrowa Balka, Львів – Lwow, Поділля – Podolien, Луцьк – Luzk, Суха Діброва – Sucha Dibrowa, Михайлівка – Mychailiwka, Черняхівка – Tschernjachiwka.*

Окрім таких самих огріхів, як і у випадку транслітерації антропонімів, увагу привертає переклад топоніму *Великий луг* шляхом калькування *Große Wiese*, розглянемо детальніше: *Правду казали, що Великий луг Січ стереже...* [4, с. 53]. – *Man sagte die Wahrheit, wenn man behauptete, die Große Wiese bewache den Weg zur Sitsch* [7, S. 59].

Гільченко Н.Л. зазначає, що слід перекладати географічні назви, які мають семантику: *das Erzgebirge – Рудні гори, das Felsengebirge – Склеясті гори, Kap der guten Hoffnung – мис Доброї Надії* [2, с. 34].

Гідроніми також подаються в перекладі повісті транслітерацією: *Інгулець – Ingulez, Дністер – Dnestr, Сула – Sula, Дніпро – Dnepr, Прут – Prut, Буг – Bug, Оріль – Oril.*

Розглянувши особливості вживання та відтворення антропонімів як складових компонентів-реалій історичної повісті ми дійшли висновку, що антропоніми слід подавати в національній подобі, аби зберегти національний колорит, тому найуживанішим перекладацьким способом їх відтворення є транслітерація. Проте зовсім іншого підходу вимагають смислово значущі власні імена, прізвиська, географічні назви, оскільки вони є своєрідним тропом, який автор використовує у стилістичних намірах для характеристики персонажа або соціального середовища. При транскрипції відбувається значна втрата семантичної значущості власних назв. Географічні назви (топоніми та гідроніми) також зазвичай транслітеруються/транскрибуються, проте можливі випадки, коли вони перекладаються, якщо несуть в собі яскраво виражену семантику.

Література:

1. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 2009. – 360 с.
2. Гильченко Н. Л. Практикум по переводу с немецкого языка на русский. – СПб. : КАРО, 2009. – 368 с.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при ЛДУ, 1989. – 215 с.
4. Пригара М. Михайлик – джура козацький. – Київ : «Веселка», 2004. – 146 с.
5. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / Олександр Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
6. Чужакін А. П. Мир перевода : 2000. / А. П. Чужакін. – М., 2000. – 184 с.
7. Pryhara M. Mychailyk der Kosakenknappe. Aus dem Ukrainischen Wolodymyr Schelest. Kiew, Verlag Dnipro, 1987. – 163 S.